

La Germania i la qüestió morisca a la baronia de Carlet

Rafael López Andrada

Pròleg de Manuel Lomas Cortés

Col·lecció «Estudis Comarcals» 22

Edició composta amb el tipus Adobe Caslon Pro, l'interior s'ha imprés sobre paper Prinset Ivory de 90 g/m², i la coberta sobre cartolina image Silk de 350 g/m²

© 2025, del pròleg: Manuel Lomas Cortés

© 2025, Rafael López Andrada

© 2025, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 — 46003 València
Tel. +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-1156-102-0

DL: V-3075-2025

Disseny de coberta: Eugenio Simó

Imatge de coberta: Dibuix de la torre del palau comtal de Carlet
amb personatge morisc pres del *Trachtenbuch* de Christoph Weiditz

Maquetació: Ortogràfic, Disseny i Comunicació. Xàtiva (la Costera)

Impressió: Paper Plegat. Xàtiva (la Costera)

Índex

Pròleg , per Manuel Lomas Cortés	9
Agraïments	13
Introducció	15
Abreviatures	21
Carlet i Benimòdol al segle XVI	
El marc geogràfic	23
Demografia, economia i organització administrativa	29
Els Castellví a la baronia de Carlet	34
La Germania	
El context històric	43
La revolta de la Germania	47
La Germania a la baronia de Carlet	
Litigis i reivindicacions antisenyorials	57
Assalts i saquejos dels agermanats a Carlet	59
El final de la Germania: càstig i repressió	66
Repercussions en la comunitat morisca	
La conversió al cristianisme	73
El bateig dels mudèjars de Carlet	81
El desarmament dels moriscos	83
L'evangelització	87
Erecció de la nova parròquia de Benimòdol	92
L'antiga església parroquial de Carlet	98

Aspectes identitaris i problemes de religió

La conservació identitària dels moriscos	103
Conflictes i problemes de religió	111
La visita de la Inquisició a la baronia	119
El procés inquisitorial a Carlet	126
El procés inquisitorial a Benimòdol	131

La desfeta morisca

L'èxili forçós dels moriscos	141
El desterrament morisc al comtat de Carlet	147
Conseqüències de l'expulsió a Carlet i Benimòdol	157

Consideracions finals	167
------------------------------------	-----

Arxius i fonts documentals	173
---	-----

Bibliografia	175
---------------------------	-----

Apèndix documental	183
---------------------------------	-----

Pròleg

Fa anys que, entre molts historiadors, s'ha instal·lat la idea que ens hem acostumat a treballar a colp de commemoracions. La seua organització i promoció sol comptar amb el suport de les institucions, així que, amb aquest o aquell horitzó commemoratiu en ment, es preparen congressos i s'escometen noves investigacions. Aquest sistema és tan vàlid com qualsevol altre, però genera les seues servituds. Una d'elles, tal vegada la més amarga, és que passat el record de cada efemèride cessa també una bona part de l'atenció rebuda, en fixar-se totes les mirades (també les acadèmiques) en el següent record rescatable. Això fa que, en conseqüència, l'interés sobre determinats temes siga espasmòdic, cas al qual sembla ajustar-se, almenys en part, de l'estudi dels moriscos en els últims anys.

Entre 2007 i 2014 aproximadament les llibreries es van omplir d'obres que abordaven la història d'aquesta minoria i, sobretot, de la seua expulsió. Es podia trobar de tot; clàssics reeditats, noves investigacions generals i locals, obres col·lectives, compendis divulgatius i profundes reflexions polítiques o antropològiques per a tots els gustos i ideologies. Les prestatgeries estaven reblides; alguns col·legues preguntaven sorneguerament quan anàvem a parar. La resposta era senzilla. Passat 2014 va arribar la ressaca d'una festa que s'havia estirat tot el possible; les novetats es van esgotar i molts van dirigir la seua mirada cap a nous horitzons.

Des de llavors les noves monografies sobre la minoria morisca han aparegut a comptagotes. Una reflexió més pausada tal vegada ens portaria a pensar que, en realitat, sempre va ser així, i que el viscut en els anys del quart centenari de la seua expulsió va ser el verdaderament excepcional. Aquells que han dedicat tota la seua carrera a l'estudi d'aquestes comunitats així ho pensen i recorden altres daltabaixos; les coses ja eren d'aquesta manera i no han canviat. Amb tot, els irreductibles segueixen ací; uns altres que ho van deixar no ho van fer del tot i, com molts moriscos expulsats, protagonitzen retorns més o menys esperats i, en definitiva, la renovació historiogràfica, al seu ritme, es continua produint.

Les històries locals constitueixen un dels seus grans reductes. És un factor immutable. L'estudi dels moriscos sempre ha tingut en elles un dels seus pilars. A Aragó és el més important de tots. Primer els estudis de Gregorio Colás Latorre sobre els moriscos de Casp, més tard els de Jorge del Olivo sobre Calataiud, Alejandro Abadía sobre Sástago i Eliseo Serrano sobre Híjar en els anys del centenari, després el silenci i ara, en aquests últims anys, els treballs dels historiadors locals Isidro vila sobre els moriscos de Calatorao i Julia Pérez sobre Brea o les tesis doctorals de Francisco Cantos sobre Gea de Albarracín (encara que es tracta d'un investigador valencià) i Íñigo Bienzobas sobre els moriscos de Codo i Pina (encara en curs), demostren la vigència d'una tradició que resisteix i s'intenta relançar. En territori valencià ocorre una cosa semblant. A les investigacions d'Eugenio Císcar Pallarés sobre els moriscos de Valldigna o Santiago La Parra sobre els de l'estat dels Borja (per citar només algunes de les trajectòries més dilatades), han seguit més recentment les d'Ignacio Gironés per a la Vall d'Albaida o Javier Hernández per a Xivert i, en sintonia amb el moment que viu Aragó, de poc temps a esta part s'han unit les tesis doctorals Sergi Silvestre sobre Cocentaina, Alexandre Ordinyana sobre Castelló de Rugat o els primers treballs d'Iris Marco sobre els de Bunyol. Si mirem un poc més al sud, la tesi doctoral de José Pascual Martínez sobre els moriscos de Pliego ens posa sobre la pista d'una tendència molt similar en terres de Castella.

El treball que ací ens presenta Rafael López Andrada sobre els moriscos de la baronia de Carlet constitueix l'últim exemple tant de la direcció que en els últims anys ha pres l'estudi de la minoria com de la resistència que, des de la història local, sempre s'ha exercit a l'hora de sostindre-ho (encara que també tira d'efemèride, en aquest cas, agermanada). En el seu cas no es tracta del resultat d'una tesi doctoral com altres obres recents, però l'esforç emprat en ella quedarà àmpliament acreditat en entendre que es tracta, en origen, d'un Treball de Fi de Grau defensat en 2023. Qualsevol que estiga familiaritzat amb el format i objectius d'eixa assignatura universitària sabrà que sol consistir bàsicament en l'elaboració d'un estat de la qüestió bibliogràfic que, a vegades, pot veure's acompanyat d'una succinta anàlisi documental. Però, al mateix temps, els qui ens ocupem any rere any de dirigir-los també sabem que a vegades succeeix que s'acosta a tutoria un estudiant disposat a imposar el seu criteri en l'elecció del tema, i que més tard es mostra extremadament motivat a l'hora d'escometre'l. En eixos casos la labor dels tutors passa moltes vegades per tractar de subjectar l'animositat de l'alumne, i use el verb "tractar" perquè rares vegades l'aconseguim. En aquestes ocasions els estudiants mai semblen acusar el cansament, ni creuen massa inassolible l'objectiu de llegir encara un llibre més, un altre document

o afegir tal o tal altra perspectiva malgrat que els terminis de lliurament estiguen tocant a la porta.

Encara que no vaig tindre la fortuna de dirigir el TFG de Rafael López, en llegir aquesta obra vaig saber immediatament que em trobava davant un d'eixos exemples en els quals es va buscar l'excel·lència i que, com no podia ser d'una altra manera, aquell esforç ha transcendit el seu objectiu inicial i ha continuat ampliant-se i millorant-se fins a presentar-se ací en forma de llibre. Amb ell, em contava una vesprada l'autor, no pretenia proposar un treball acadèmic exhaustiu equiparable al d'una investigació conduent al doctorat, sinó més aviat una obra de fàcil accés i to divulgatiu que servira perquè, qualsevol que volguera, poguera aprendre sobre qui van ser i quines vicissituds van patir els antics pobladors de la seua localitat (Benimodo) i la baronia en la qual s'enclavava.

Per descomptat no podem menys que afirmar que, qui s'acoste a aquesta obra amb aquest anhel, ho veurà satisfet immediatament. Al llarg d'aquestes pàgines Rafael López traça una panoràmica completa de les principals fites que van jalonar l'existència dels moriscos de Benimodo des de la seua conversió, arran del moviment agermanat, fins a la seua expulsió en 1609. Per a fer-ho aplica sempre un mateix sistema que es demostra eficaç. En primer lloc construeix un marc comprensiu general, sempre ben fonamentat, sobre cadascun dels esdeveniments o fases de la història dels moriscos valencians sobre la qual vol parlar, per a explicar a continuació el trasllat que aquests successos o conjuntures van tindre sobre la baronia de Carlet i molt especialment Benimodo, a través no sols de la bibliografia existent, sinó aportant un corpus documental a vegades conegut, però en moltes altres nou, procedent d'exhumacions pròpies realitzades en un nombre molt significatiu d'arxius tant locals com privats i estatals.

Perquè en realitat l'autor és molt modest a l'hora d'explicar el seu propi treball. Qualsevol que tinga una mica d'experiència en el treball d'arxiu, coneixerà el costós que resulta d'extraure unes poques notícies interessants d'un enorme lligall comptable, o d'uns llibres de baptisme. Ens trobem per tant davant un treball pacient i laboriós, que aporta notícies desconegudes i valuoses sobre aquestes comunitats, i que té el mèrit afegit d'estar compost per un jove historiador que ha hagut de compaginar la seua confecció amb altres obligacions laborals i de ben segur personals. Està doncs dictat per l'entusiasme i, de ben segur, per l'afecte al seu poble, a qui dedica aquesta particular carta d'amor que, de ben segur, serà corresposta.

I estic segur que així serà perquè encara recorde la meua primera visita a Benimodo. Va ser el 27 de març de 2015, amb motiu d'una conferència que va organitzar el seu ajuntament i que va estar a càrrec de Bernard Vicent,

destacat i benvolgut hispanista francès que havia dedicat alguns treballs a investigar l'acció inquisitorial sobre aquella població morisca (els passos dels quals segueix Rafael López en més d'un passatge d'aquest llibre). L'afecte amb el qual va ser rebut em va impactar, però va ser poc en comparació amb la visió d'un saló d'actes ple de gom a gom per a escoltar la trista història d'aquells vells paisans. Em va semblar en definitiva que Benimodo era una població que cuidava amb afecte el seu passat i es preocupava per conservar-lo i difondre'l amb la complicitat de molts dels seus habitants, una cosa que podríem pensar consubstancial a qualsevol grup humà, però que lamentablement no sempre es produeix. Per això no puc dir que em sorprenguera aquest encàrrec quan vaig entendre el seu origen; no podia ser d'una altra manera. Enhorabona, benimodolins.

Manuel Lomas Cortés
(Universitat de València)

Carlet i Benimòdol al segle XVI

El marc geogràfic

El marc geogràfic on es va dur a terme l'àmbit d'actuació del conflicte agermanat que va a tractar-se en el present treball i les posteriors repercussions en el col·lectiu musulmà, cal situar-lo preferentment a la baronia de Carlet. L'espai geogràfic de la baronia comprén en l'actualitat un àrea central de la comarca de la Ribera Alta de Xúquer, situada a la província de València, que alberga els municipis de Carlet i Benimodo, objectes de l'estudi. Aquest territori està definit per diverses variables que, encara que similars, el fan diferenciar de la resta de l'espai comarcal, amb un conjunt d'aspectes físics i immaterials, com ara, l'àmbit paisatgístic i arquitectònic, la història, les tradicions i costums, els rituals festius, o bé, les relacions humanes i les seues activitats, que han contribuït a formar una identitat específica.

Carlet s'assentà sobre una franja de terreny situada a la marge dreta del riu Magre, afluent del Xúquer, que travessa el terme de nord a sud. L'origen del nucli poblacional de Carlet sembla anterior al domini musulmà, si bé, les primeres evidències històriques i documentals corresponen al segle XIII, quan fou donada pel rei Jaume I en senyoriu a Pere de Montagut. No obstant, cal assenyalar que el seu terme municipal, sí compta amb jaciments arqueològics que testimonien uns indicis de poblament molt més antics, corresponents a època iberoromana.

A tan sols 2 km al sud-oest de l'indret carletí s'havia situat Benimodo, un nucli ubicat prop del riu Sec, que és una rambla sense aigua que fa de frontera natural entre els dos municipis. L'origen d'aquest nucli poblacional cal situar-lo en els temps de la presència islàmica al nostre territori, coincidint amb el desmembrament d'aquest en els regnes independents de taifes, i també referendat pel topònim. El nom del poblament apareix documentat per primera vegada en fonts manuscrites de finals del segle XIII, durant

els primers anys de dominació cristiana. Fora del nucli poblacional, el terme municipal de Benimodo acull jaciments arqueològics que corroboren la presència de pobladors a l'Edat del Bronze i a l'època romana.

En aquesta mateixa vesant geogràfica, cal assenyalar que el topònim de Carlet apareix documentat per primera vegada en el Llibre del Repartiment del segle XIII, on s'identifica com alqueria *in valle de Alcala*. Certament, Carlet estava vinculada geogràfica i històricament des de l'Edat Mitjana a la Vall d'Alcalà, una subcomarca septentrional integrada per diverses alqueries, que s'estenia des de la de Torís fins a la de Carlet, la qual es va convertir en punt estratègic entre la Ribera i les comarques més properes a la capital del regne, amb una funció de pas significativa. L'alqueria de Carlet es trobava a l'entrada natural de la Vall d'Alcalà, i per tant, constituïa un indret important que servia de punt d'enllaç amb les planes de la Ribera. A més, cal apuntar que la Vall d'Alcalà —que després canvià el nom denominatiu a Vall dels Alcalans—, amb topònim que deriva de l'àrab *al-qal'a*, que ve a significar «castell» o «fortificació», està travessada pel riu Magre, amb una difícil orografia de muntanya. Aquesta vall era considerada una zona important de la circumscripció de la vila reial d'Alzira, pels castells i fortificacions construïdes en vistes a la defensa de possibles atacs o invasions, dels que ara queden com a testimonis, diversos vestigis arqueològics i arquitectònics, com la torre d'Alèdua, situada al terme de Llombai.

A més de la vila de Carlet i del lloc de Benimòdol, l'espai feudal de la baronia es completava amb el lloc de Massalet. Aquest menut enclavament rural depenent del cap del senyoriu, d'origen islàmic —del qual ens ha arribat molt poca informació documental—, estava ubicat al nord-est d'aquest, prop del terme d'Alfarb, a l'altra part del riu Magre, a la marge esquerra. En altres temps, aquest lloc formava part del Carlet medieval, junt a altres nuclis d'establiments rurals, com Pintarrafes i Pànquer. Arran de la desfeta dels moriscos en el 1609, Massalet es va despoblar i acabà desapareixent, de la mateixa manera que moltes altres alqueries i poblacions valencianes. Actualment, el lloc dona nom a una partida rural del terme municipal de Carlet.

Totes aquestes poblacions eren alqueries musulmanes, integrades per llauradors lliures, que van ser entregades per Jaume I a Pere de Montagut en 1238 pels serveis prestats a la Corona en l'empresa conqueridora, en companyia de les d'Alfarb. Les donacions d'aquestes alqueries quedaren registrades al Llibre del Repartiment mesos abans de l'entrada del rei conqueridor a la ciutat de València: «*A Pere de Montagut, germà del bisbe de Saragossa, les alqueries de Serra, Carlet i d'Alfarb que estan en la vall d'Alcalà, i les cases d'Alý Alpeguí, amb forns i molins. 5 de juny de 1238.*»

A la mort de Pere, el senyoriu de Carlet quedà en possessió del seu fill major Pelegrí de Montagut. Quan va rebre el senyoriu, Pelegrí es trobà amb el fet que el títol de la donació atorgada pel rei al seu pare s'havia perdut per causes desconegudes. Aleshores, va aprofitar els serveis prestats junt al monarca en les lluites contra l'exèrcit musulmà en la frontera de Múrcia l'any 1272, per a sol·licitar i obtenir un nou privilegi de donació. No obstant això, sembla congruent que dita petició també es va fer a conseqüència de les reclamacions que la vila d'Alzira havia fet a Pelegrí referents a la jurisdicció de l'Alcúdia i la necessitat que tenia el noble de demostrar mitjançant un document la verídica possessió d'aquest lloc.² Aquest privilegi fou confirmat pel rei Jaume I a València, el 22 de desembre de 1274 a Pelegrí de Montagut i als descendents successors:

Així per Nos i pels nostres de present, juntament amb aquest document valedor per a sempre, donem i concedim a vos dit Pelegrí de Montagut i als vostres successors perpètuament per heretat pròpia i lliure els predits castells i viles de Carlet i d'Alfarb i del lloc anomenat de l'Alcúdia; amb les alqueries, casals, termes i pertinences d'aquests i amb els prats, monts, plans cultivats i incultes, erms i poblats amb les selves, boscos, forns, banys, molins, aigües i les seues sèquies, caça i pesca, i amb tots els homes i dones que habiten o haguessen d'habitar allí, de qualsevol condició que són o foren, i amb totes les eixides i entrades i tots els demés drets que nos de present tenim o hàgem de tindre en dits castells i viles i en el lloc de l'Alcúdia, ho tingueu i posseïu amb tot l'abans dit, i ja per vostra prole, ja per vostres successors que foren de vostre llinatge, perpètuament amb herència franca i llibra [...]³

En aquesta primera etapa, el senyoriu de Carlet sota jurisdicció dels Montagut, estava integrat per l'alqueria del mateix nom i les possessions de Benimòdol, Pintarrafes, Massalet i Pànquer —dels que sols queda al tres últims, el nom legat a partides rurals on estaven ubicades—, i per altra banda, pels nuclis situats a poca distància cap al sud: l'alqueria veïna de l'Alcúdia, el Ressalany i els desapareguts Sàlich, Benahabib i Batallan.⁴ En 1348 Carlet va passar a la família Vilanova, independitzant-se de la jurisdicció

-
- 2 VALLÉS BORRÀS, Vicent J. (2002): *De la Carta de Poblament a l'ocàs de l'antic règim (1252–1800), Història de l'Alcúdia*, l'Alcúdia, Ajuntament de l'Alcúdia, volum I, p. 32.
 - 3 Arxiu del Capítol Metropolità de València, llibre *Obispatia*. Citat pel prevere Salvador ALCOVER HERVÀS (1924): *Monografia Històrica de la villa de Carlet*, Alzira, Imprenta B. Cuenca, p. 22.
 - 4 ESQUILACHE MARTÍ, Ferran (2015): «La alqueria de Carlet en època andalusí», en ALBA PAGÁN, Ester (dir.): *Carlet: Historia, Geografía, Arte y Patrimonio*, València, Universitat de València, Facultat de Geografia i Història, p. 195.

d'Alzira i rebent el títol de Vila. En 1374, Vidal de Vilanova va vendre la possessió als Jurats de València, els qui, de nou, ho van vendre en 1375 a Gonzalo de Castellví.⁵ El llinatge dels Castellví —un dels més importants de la noblesa valenciana, sempre posicionat prop de la Corona— perduraria a la baronia en els pròxims 229 anys amb el títol de senyor, sent a partir de 1604 quan el senyoriu fou elevat a comtat.

Pel que fa al topònim de Benimòdol,⁶ cal indicar que en el transcurs del llibre s'utilitza aquest mot per a referir-se a l'actual municipi de Benimodo. D'aquesta manera, es respecta la nomenclatura que designava a aquesta població en temps de l'època medieval i gran part de l'època moderna, sempre acabada amb la lletra *l* —*Benimodol*—, i sense accentuar. Enllaçant amb aquesta línia, i fent cas al context històric que s'aborda, el text s'ajusta a la toponímia de l'època i es refereix a Benimodo, amb el mot accentuat i acabat amb la lletra *l* —*Benimòdol*—, o simplement *Benimodol*, que és com

5 TRULLENQUE ESTEVE, Ramón, i Ramón TRULLENQUE PERIS (2010): *Història de Carlet. Dues mirades diacròniques*, València, Universitat de València, pp. 63–65.

6 El topònim Benimòdol condueix a l'origen del lloc en època musulmana i fa la seua aparició en fonts documentals manuscrites de finals del segle XIII. La seua utilització es va emprar en època medieval i en un llarg període de l'època moderna fins que arribaria a la seua fi cap a finals del segle XVII, quan en molts documents d'institucions i de la pròpia baronia comença a escriure's el topònim sense la lletra *l* final, deixant la representació gràfica del mot tal i com es coneix hui en dia, *Benimodo*.

En aquest context, s'ha d'assenyalar que *Benimòdol* és un terme toponímic que refrenda la procedència musulmana de la localitat, com altres tants vocables que han perdurat al territori valencià derivats de l'antroponímia àrbiga. El topònim comença amb el prefix *Beni-*, en referència al model d'expansió clànica dels grups àrabs i berbers, que fa al·lusió al nom de la família que es va instal·lar al lloc, també representats per *Banū* o *Bani* (plural d'*Ibn*), que ve a significar 'els fills de' o 'els descendents de' i que sempre s'adjuntarà al nom d'una persona, família o tribu. En el nostre cas, cal tindre en compte dues interpretacions: *Bani-Mudar* —que fa referència a una tribu àrab— o bé *Bani-Mawdūd* —que indica el nom d'una família—, resultant ben indicatiu el caràcter clànic de l'assentament fundat segurament per aquesta família patriarcal en temps de la presència musulmana coincidint amb el desmembrament del territori en els regnes independents de taifes. És per això que tots els topònims d'alqueries que comencen amb *Beni*, molt probablement es formaren sobre la base de grups de persones pertanyents a una mateixa família, descendents tots ells de la mateixa persona o del mateix tronc. No obstant això, per alguns historiadors el topònim compta amb un significat un tant incert, donat que si seguim la línia dels estudis fets per investigadors medievals, que aporten noves vies d'informació, s'ha de tindre en compte que encara resulta imprecís l'origen del llinatge *Mawdūd* o *Mudar*, perquè mentre uns aposten per la berberització d'aquestes terres, que corroboraria la presència d'elements ètnics d'ascendència nord-africana, altres es decanten per la procedència àrab. En tot cas, fins el moment s'ha de fer cas als estudis d'investigadors i autors tan reconeguts com Miguel Asín Palacios, Carme Barceló, Abel Soler, etc. En altres documents del segle XIV apareix com a Benimodol de Muçalet. En Rafael LÓPEZ ANDRADA (2016): «L'origen de Benimòdol», *Història de Benimodo. Memòries d'un poble, De la prehistòria a les acaballes del segle XIX*, Benimodo, Ajuntament de Benimodo, volum 1, p. 54.

apareix en els textos que s'han investigat i en els documents que es transcriuen. No obstant, cal fer un incís sobre l'antic nom del municipi. El vell topònim es va emprar en tota classe de documents i, lògicament es va utilitzar en l'Edat Mitjana i bona part de l'Edat Moderna, tant en l'escriptura com en la parla, així constatat als documents sincrònics de l'època que ens ocupa: protocols notarials —Lluís Capulla de 1525—, documentació del llinatge dels Castellví, cartes pobles de 1520 i 1610, desarmament de 1563, instàncies i plets judicials, recaptació d'impostos, llibres sacramentals de la parròquia, textos de Martí de Vicianà de 1566, etc.

Quant a la configuració urbanística del Carlet d'aquest període, s'ha de dir, que el nucli primitiu des del qual va evolucionar el traçat urbà en les centúries següents, es trobava articulat entre les places de la Vila i la de l'Església, actual plaça Major. En atenció això, tot seguit s'exposa un fragment de la història escrita pel seu veí, mossén Salvador Alcover Hervàs, on detalla l'aspecte que tenia el nucli poblacional arrimat al riu Magre:

La población estaba situada más al sur que el actual perímetro habiendo calles en lo que hoy llamamos 'eras altas' o camino de Alcira y 'darrere de la almácerá' y son varias los ocasiones en que se han encontrado restos que confirman lo que acabamos de indicar.

Esta parte de la población, hoy no existente, era inundada muchas veces por las famosas avenidas del río siendo dignas de mencionarse las del año 1403 así como también la del 22 de octubre de 1406 y, muy en particular la del 27 de Septiembre de 1517, en la que alrededor de las tres se llevó toda la parte del pueblo anteriormente mencionado.

Desde esta época empieza la población a extenderse por la parte Noroeste.

Según datos que hemos podido recoger, el antiguo circuito lo formaban las calles y plazas siguientes: Plaza Mayor, calles de San Felipe, San Luis, parte de la calle Larga, plaza y arrabal de S. Roque, calles de Climent y S. José, calle y plaza del Convento, calle del Huerto, plaza del Castillo y calle de San Bernardo.

Nos indica que este es el antiguo ámbito su alineación semiárabe con vías estrechas y tortuosas y arcadas en gran número de edificios, de baja fachada, alero separado y puerta de herraduras al igual que una población marroquí.⁷

A més, cal ressaltar que Carlet estava fortificat i que comptava amb el castell dels senyors, les muralles i els portals de Sant Bernat —que donava al camí cap a València—, del Tambor, del Nord, de Sant Roc i de Zero. En

7 ALCOVER HERVÀS, Salvador (1924): *Monografía Histórica de la villa de Carlet*, Alzira, Imprenta B. Cuenca, p. 34.

aquest sentit i pel que fa a la fortificació del poble, cal subratllar que després de les destrosses ocorregudes durant la revolta de la Germania, l'emperador Carles V concedí la facultat i el permís necessari a Galcerà de Castellví per a dur a terme la construcció d'un mur que envoltara la vila de Carlet i d'un castell per a la guarda i defensa, segons el privilegi atorgat el 24 de desembre de 1534.⁸

Quant al castell, cal dir que es tractava d'un edifici que destacava en el traçat urbanístic, estructurat amb dos plantes d'altura i rematat amb una sostrada emmerletada. El palau disposava d'un gran pati al que s'accedia a través d'un gran portal, en el qual s'albergaven les cavallerisses, les almàsseres i demés dependències, a més d'una torre de possible origen musulmà. La distribució es completava amb els jardins i l'horta. Finalment, l'edifici nobiliari «*fue vendido por los condes en pequeñas parcelas para habitaciones del vecindario y más tarde, en 1891 se asoló para dar por aquella parte ensanche a la población*».⁹ Malgrat això, es va salvar una torre de base quadrada que no estava annexa al palau, estructurada amb cinc cossos amb obertures de llum, que està coberta per una teulada piramidal de base corba conformada per teula àrab de tonalitat verdosa, i coronada per un floró d'aspecte renaixentista.¹⁰

Per altra part, el traçat urbanístic del Benimòdol del segle XVI fou configurant-se sobre l'antic nucli, que va romandre al mateix lloc des que s'instal·laren les primeres famílies musulmanes. El poble s'organitzà entorn a l'actual plaça Major i l'església —antiga mesquita—, i als seus voltants es desenvolupà un traçat de carrers estrets que s'organitzaren urbanísticament per a formar una espècie de plànol rectangular amb un perímetre format pels carrers actuals del Salvador, Bertí, Sant Vicent, principi de l'Alcúdia, els Sants, Santa Bàrbara i final del carrer de Canalejas.¹¹ Sembla que el nucli urbà benimodolí s'establí al voltant d'un recinte emmurallat amb una arquitectura domèstica senzilla i rural. En relació a la fortificació del poblament per mig d'una muralla, s'ha de contemplar que la manca documental i la quasi total absència de vestigis físics fan dubtar de l'autenticitat d'aquesta

8 Arxiu Municipal de Carlet (AMC), *Fons del comte de Carlet*, CD-2.

9 SUCÍAS APARICIO, Pedro (1911): *Notas útiles para la Historia del Reino de Valencia*, volum II, València, p. 32.

10 ALBA PAGÁN, Ester (2015): «La memoria perdida: vestigios y testimonios del patrimonio cultural de Carlet», en ALBA PAGÁN, Ester (dir.): *Carlet: Historia, Geografía, Arte y Patrimonio...* *Op. cit.*, p. 386.

11 LÓPEZ ANDRADA, Rafael (2016): «Muralls, carrers i camins», *Història de Benimodo. Memòries d'un poble, De la prehistòria a les acaballes del segle XIX*, Benimodo, Ajuntament de Benimodo, volum I, p. 124.

estructura. No obstant això, sí es pot confirmar l'existència de tres portals que donaven accés a la població: el del camí de l'Alcúdia, el de la placeta de Sant Vicent o del Clot de l'Aigua i, el del carrer del Cementeri, com molt bé s'acredita en un dels acords adoptats l'any 1839 per la Junta de Fortificació de l'Ajuntament de Benimodo:

Juntos y reunidos los Señores de la Junta de Fortificación en la Sala Capitular a pluralidad de votos quedaron conformes en que los portales se situasen en el Camino de Alcudia, plaza del Oio y Calle del Sementerio [...] ¹²

Demografia, economia i organització administrativa

Quant a la demografia, significar que la població dominant a la baronia, al llarg del segle XVI, va ser morisca, és a dir, valencians convertits de tradició musulmana. De manera semblant a la resta del territori valencià, aquesta població formava un col·lectiu molt resistent a abandonar la seua religió i costums, la qual comptava amb una majoria significativa d'habitants entre els nuclis que integraven la baronia i, que per altra banda, manifestava un important cabdal econòmic en el conjunt del senyoriu.

Carlet fou un lloc de població cristiana amb parròquia dedicada a l'Assumpció de Santa Maria, com la catedral de València i les primeres parròquies del regne, que comptava amb una aljama mudèjar annexa de molta més població que la comunitat cristiana.¹³ En efecte, Carlet era un municipi de població mixta, ja que convivia les comunitats cristiana i morisca, que tenia computades 62 cases de cristians vells i 186 de moriscos, segons les fonts de Jerónimo Muñoz —professor de matemàtiques de la Universitat de València— que mostren els càlculs demogràfics elaborats entre 1565 i 1572. Aquestes dades suposaven una població aproximada de 1.116 habitants, aplicats amb el versemblant coeficient 4,5 per casa.¹⁴ En relació a l'aplicació del coeficient, s'ha d'esmentar que els censos de població d'aquells temps utilitzaven el «foc» o casa com a unitat de compte. Aquest sistema dificulta un poc el recompte total d'habitants, ja que no tots els demògrafes precisen

12 Arxiu Municipal de Benimodo, *Actes de la Junta de Fortificació, Portes i Portals de Benimodo*, 1839, H-56/28.

13 PONS ALÓS, Vicente (2015): «La configuración de la baronía de Carlet», en ALBA PAGÁN, Ester (dir.): *Carlet: Historia, Geografía, Arte y Patrimonio...* Op. cit., p. 207.

14 HALPERIN DONGUI, Tulio (1980): *Un conflicto nacional: moriscos y cristianos viejos en Valencia*, València, Institució Alfons el Magnànim, p. 290.

un mateix coeficient que identifique amb exactitud la quantitat de persones que formava cada llar o família. Amb el factor escollit s'ha de multiplicar la xifra de cases per a obtindre el còmput final de població.

No obstant la informació de Muñoz, altres fonts i autors proporcionen altres dades, com les aportades per mossèn Salvador Alcover, que indica que l'any 1528, a Carlet havien enregistrades 290 cases de moriscos i 89 de cristians vells, que comportaven uns 1.705 pobladors, aproximadament (Alcover, 1924: 34). Aquestes mateixes dades aportades per mossèn Alcover, apareixen detallades en altra «*Relación de las casas de christianos viejos y nuevos que ay en las ciudades, villas y lugares deste Reyno de Valencia... Año 1609*» (Halperin, 1980: 294) —que pertany al conegut com a cens de Carazena—, cosa que fa mantindre una certa precaució a l'hora de rebre informació documental, en ocasions contradictòria i no del tot controlada, dels estudis demogràfics de l'antic Regne de València en els segles xvi i xvii. En tot cas, s'han adoptat precaucions per a evitar confusions, en referència a la fiabilitat dels anys enregistrats o bé de l'exactitud de la xifra de llars cristians o moriscos que apareixen en alguns censos —eclesiàstics, tributaris, generals, etc.—, amb freqüència elaborats amb estimacions relatives. No obstant tot i això, com s'ha dit, Carlet apareix en la mencionada relació de 1609, com a població mixta, amb un registre de 89 cases de cristians vells i 290 de moriscos, col·lectiu aquest últim que acabarà sent expulsat eixe mateix any.¹⁵ D'altra banda, Escolano descriu «*la villa de Carlet, con cosa de quatrocientas casas de cristianos nuevos y viejos, ricos todos por sus aventajadas cosechas de pasas, seda y aceite, no contando las ordinarias*».¹⁶

Pel que respecta a Benimòdol, aquest lloc estava habitat, segons pareix, exclusivament per població morisca, la demografia del qual al llarg del cincents va evolucionar amb una mitjana de 80 cases equivalents a uns 360 habitants, així computat en les llistes de població de Jerónimo Muñoz data-des entre 1565 i 1572. Acabat el segle xvi, segons un cens de l'any 1602, les xifres augmentaren a 127 cases de moriscos a Benimòdol, i en el 1609 —any de l'expulsió— a 150 cases, quantitat que suposava una població aproximada de 675 habitants, també aplicat amb el coeficient de 4,5 per casa (Lapeyre, 1986: 50). Escolano afirma que «*Recae en este condado y comarca el lugar de Benimodol, de ciento y veinte casas de moriscos*» (Escolano, 1611, II: 399).

A banda de la quantitat d'habitants, el conjunt de la població de la ba-

15 LAPEYRE, Henri (1986): «Los moriscos del Reino de Valencia», *Geografía de la España morisca*, València, Diputació Provincial de València, p. 56.

16 ESCOLANO, Gaspar, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia*. Editada a València el 1611 i reimpressa en 1870–78 amb notes de Juan B. Perales, volum II, p. 399.

ronia també es diferenciava pel tipus de comunitat adscrita a una determinada categoria: una dirigent constituïda pel cristians, i un altra comunitat sotmesa, integrada pels moriscos. Aquesta diferenciació va fer que després de la conversió existiren mútues desconfiances entre les dues col·lectivitats.

El conjunt de la població es dedicava majoritàriament al conreu de la terra, sent la base principal de l'economia musulmana. En aquest aspecte, l'agricultura morisca es considerava poc rellevant, pel caràcter minifundista, la qual, se sostenia principalment per l'explotació d'una economia per al propi abastament. La dedicació ramadera va ocupar un segon nivell en el context de l'economia local, establint-se com a complement de les activitats agrícoles. El paisatge agrari del Carlet i Benimodo del segle XVI, estava compost per terres de secà, destinades al conreu de vinya, garrofers i oliveira, i per una àrea d'horta regada amb aigües del riu Magre, no tan extensa, destinada al conreu d'arbres fruiters, moreres i plantes hortofrutícoles, així com d'arròs i d'altres cereals, base de l'alimentació de la població.¹⁷

Així mateix, cal assenyalar que alguns moriscos de la baronia també posseïen terra i van desenvolupar les activitats agropecuàries més enllà del propi territori senyorial, com ara, en alguns indrets pròxims a Guadassuar, vora de la Sèquia Reial i del riu Sec, així constatat en un padró de riquesa d'aquesta localitat riberenca, corresponent a l'últim terç del segle XVI:

- Item, a la Canal onse fanecades de tera, afronten ab un morisco de Benimodol i ab la viuda de Miquel Saval i ab altre morisco de Carlet. Ac les del títol de Loís Saval atràs a I una carta ab sis liures de peyta. Die III juliii anno MDLXXXVIII foren mudades a Joan Guerau avant a CCLXXXVIII.....Sis llrs.
- Item, al Vedat onze fanecades de terra, afronten ab tera de Ali Tagarí de Benimodol y ab lo riu Cech y ab Miquel Maçà. Ac les ut suppra ab set llrs. y mija de peyta. A XIII de mars any mil DLXXXVI fon mudat a Pere Penya en l'Alcudia a [...].....Set llrs. m.
- Item, en la Canal XI fanecades de terra moreral, franch de censos, afronten ab camí de Pixasanch, ab Loís Savall, ab Moferrí de Benimodol y ab Alux morisco de Carlet. Ac les del títol de Pere Perales, fill de Benet, avant a LXXX cartes ab sis liures de peyta.....Sis llrs.

17 LÓPEZ ANDRADA, Rafael (2016): «El context socioeconòmic», *Història de Benimodo. Memòries d'un poble... Op. cit.*, p. 118.

- Item, al Vedat vint-y-quatre fanecades de terra, afronten ab terra de Luís Perales y ab lo camí del Cano y ab terra de Axer Mandarani de Benimodol. Ac les ut suppra ab sis lls. y mija de peyta.....Sis lls. m.
- Item, al Vedat XI fanecades de terra campa plantada de moreres, que afronten ab Vicent Ama de l'Alcudia, ab Chanego de Carlet, ab Caxut de Carlet y ab camí del Vedat. Ac les de Francés Tagarí de Benimodol en forasters a CCC-CLXIII cartes ab set lls. m. de peyta.....Set lls. M.¹⁸

No obstant la rellevància del sector primari, una part de la població també vivia de les activitats artesanals, principalment en el camp del teixit, on cal fer una distinció al treball artesà de la transformació dels capells de seda en madeixes, per a la posterior manufactura als telers, i d'un altra part, a la producció del lli i de l'espart. A més, també cal fer menció a les activitats comercials, sobretot a l'àmbit local i comarcal. En relació a l'activitat artesanal, cal apuntar que la transformació econòmica de la baronia fou desenvolupant-se progressivament a causa de l'expansió del conreu de moreres i la consegüent producció de seda, cosa que va ajudar que s'ampliara la zona de regadiu en detriment de les terres de secà. A propòsit de la morera, el seu conreu fou expandint-se a principis del segle xv per les comarques de la Safor i sobretot per la Ribera, sent així que les plantacions d'aquests arbres transformaren el paisatge agrari riberenc en el transcurs del cinc-cents, arribant a constituir la base de la recuperació econòmica de moltes poblacions:

[...] lo gran augment y lo molt que han crescut los pobles [...] de la Ribera del Xúquer per haver crescut los torns de tòrcer seda y lo comerç de la seda en aquells, per ço que han arrancat diversos arbres fruytals per a plantar, com de fet han plantat, moltes moreres en los camps, y en molts altres han deixat de sembrar forments, y així mateix ne han fet morerals, per ser la collita de la seda la més principal, y d'aquella se sustenten y viuen tots.¹⁹

En aquest context, com s'ha vist, la terra era l'eix fonamental d'una societat que pertanyia a un senyoriu secular, on les condicions aplicades pel règim senyorial entre vassalls i nobles i, les condicions de vida desenvolupades a les terres de la baronia de Carlet, no diferiren molt de les del seu entorn.

18 Arxiu Municipal d'Alzira, *Padró de Riquesa: Guadàquar, Toro, Cabanyes*. Sig. 220/I-16 (any 1573-1600?).

19 Arxiu del Regne de València (citat endavant com ARV), *Processos de Madrid*, lletra s, núm. 177. Citat en VALLÉS BORRÀS, Vicent J. (2002): *De la Carta de Poblament a l'ocàs de l'antic règim...* *Op. cit.*, p. 210.

Els camperols, estaven sotmesos a un rígid sistema d'explotació amb tota mena de drets senyorials, amb el qual, sols tenien el dret d'ocupació i usdefruit de la terra, donat que el senyor tenia el domini de la mateixa. Treballaven una part de les terres considerades de domini útil, per la qual cosa devien pagar al senyor de Carlet, que a la fi era l'amo del domini directe, unes prestacions en espècie consistents en una part proporcional de les collites i altres en diners, a més de oferir-li prestacions personals de servituds.

Pel que fa a l'organització administrativa, com a cap de la baronia, la vila de Carlet era el nucli que actuava com a centre de gran part de les gestions, mentre el lloc de Benimòdol, estava sotmès al poder senyorial mitjançant el control d'un subordinat o procurador representant del noble, o del *batle*,²⁰ fonamentalment en competències tant jurisdiccionals com econòmiques, que accedia al càrrec per designació directa del propi Castellví.²¹ Amb relació als càrrecs que dirigien ambdós nuclis, el *justícia*²² era el més rellevant, seguit per dos *jurats*, que representaven i defenien a la respectiva comunitat, i per la figura del *almotacén* o *mostassaf*,²³ que s'encarregava d'inspeccionar el mercat i el comerç urbà.

Pel que respecta a les comunitats musulmanes de Carlet i Benimòdol, des de temps antics estaven representades per l'*aljama*, un organisme social, polític i religiós, que exercia de portaveu del col·lectiu mudèjar —i més tard morisco— front al senyor. Al capdavant de l'*aljama*, i com a intermediari del senyor cristià, estava l'*alamí*, una figura que presidia el consell local del grup musulmà i que també exercia com agent senyorial. Altres càrrecs importants foren l'*alfaquí*,²⁴ un expert en jurisprudència islàmica i guia espiritual encarregat específicament de l'ensenyament religiós, i novament els *jurats*, que exercien funcions similars als dels seus homòlegs cristians.

20 El *batle* local era l'administrador o representant territorial d'un senyor feudal en un lloc determinat en temps de l'Edat Mitjana i Moderna, considerat màxima autoritat del municipi.

21 GONZÁLEZ ESTEVE, Elia, i Antonio CONSTÁN NAVA (2012): *Los vasallos moriscos del marquesado de Llobai en época de don Juan de Borja y san Francisco de Borja: entre 1533 y 1539*, València, Institució Alfons el Magnànim, p. 41.

22 El *justícia* era la figura insigne en l'administració de la justícia, el manteniment de l'orde i el respecte de les lleis, la recaptació d'impostos...

23 El *mostassaf* era l'encarregat públic de vetlar pel bon funcionament dels mercats urbans, de contrastar els pesos i les mesures, de fixar preus, o bé, el responsable de la higiene dels carrers, la vigilància de les escoles...

24 L'*alfaquí* era la persona que ensenyava i interpretava la llei islàmica. Tenia una gran autoritat moral i era considerat el dirigent i instructor de la comunitat musulmana, desenvolupant un paper decisiu en el manteniment d'aquesta i en la conservació dels seus costums. Després de la conversió, alguns alfaquins van mantindre vives les escoles de manera clandestina per a continuar amb la labor d'ensenyar a llegir i escriure llengua àrab.

Els Castellví a la baronia de Carlet

Amb la compra de Carlet i les seues alqueries per Gonçal de Castellví l'any 1375, aquest es convertí en el nou senyor d'aquests dominis, amb el qual es va iniciar un nou llinatge que es mantindria fins el present.

Carlet i Benimòdol van entrar al segle XVI amb Gaspar de Castellví al capdavant del senyoriu, el qual va testar a favor del seu fill Galcerà de Castellví i Vich un 23 de gener de 1516, davant Pere Bataller a València. Aquest noble assistí els Reis Catòlics en la presa de Màlaga i lluità contra els agermanats posicionant-se al costat de la Corona, motius pel qual va tindre l'honor de portar junt a Jerónimo Vich, les regnes del cavall de l'emperador Carles V en la seua entrada a València l'any 1528.²⁵ Galcerà, anomenat *l'Antic i el Vinculador*, es convertí en el setè senyor de la família Castellví a la baronia, i el primer noble de l'arbre genealògic instaurat per ell mateix, al vincular les seues possessions amb l'establiment d'un lligam agnàtic per al seus descendents, amb un heretatge per orde masculí de primogenitura. Amb la constitució del vincle de totes les seues propietats, el senyor, determinava el conjunt de béns que s'havien de mantenir íntegres permanentment, pel qual, aconseguí perpetuar la situació econòmica i social de la noble família (López, 2016, i: 94). En l'establiment del vincle es va incloure la vila de Carlet i els llocs de Benimòdol i Massalet, junt amb els béns de la seua primera dona, Elionor Manrique, cosa que implicava que no es pogueren desfer dites propietats (López, 2016, i: 105). Al llarg del segle XVI, a més de Gaspar i Galcerà de Castellví, exerciren com barons de Carlet: Francesc de Castellví i Manrique (octau senyor), Galcerà Joaquim de Castellví i López de Mendoza (nové senyor) i Jordi de Castellví i López de Mendoza (desé senyor), abans de convertir-se, aquest últim, en el primer comte de Carlet en el 1604 (Garés, 2015: 224).

Pel que respecta a les rendes dels Castellví, aquestes ascendien a 3.000 lliures al començament del segle XVI, i a unes 4.000 l'any 1567. A més, la família va caure a poc a poc en un endeutament progressiu, passant de 7.452 lliures de capital censal l'any 1489 a 37.200 lliures l'any 1563.²⁶

Amb els inicis del cinc-cents, sembla que la baronia no aparcava els problemes, als quals tindria que sumar altres successos i inclemències que

25 GARÉS TIMOR, Vicent M. (2015): «Aproximación a la genealogía de la Casa de Carlet durante la Edad Moderna», en ALBA PAGÁN, Ester (dir.): *Carlet: Historia, Geografía, Arte y Patrimonio...* Op. cit., p. 224.

26 Arxiu del Regne de València (citad endavant com ARV), *Processos*, part 1a, A, núm. 79. Citat en VALLÉS BORRÀS, Vicent J. (1987): «Germania i senyoriu: la baronia de Carlet», *Al-Gezira. Revista d'Estudis Històrics - Ribera Alta, Alzira, Ajuntament d'Alzira*, 3, p. 136.

patiren les seues possessions, com la gran riuada del riu Magre, produïda el 27 de setembre de 1517, que va inundar gran part de la població (Alcover, 1924: 34). Per a donar un nou gir a la situació, i a causa del descontentament general de la població mixta de Carlet i a la conjuntura dels mudèjars de Benimòdol, Galcerà de Castellví va establir un nou orde i relació entre vassalls i senyor que regulara de millor manera la vida quotidiana.

També, cal prendre en consideració els problemes que li ocasionava al senyor la fugida de vassalls fora dels dominis de la baronia, tant de la comunitat cristiana, com de la mudèjar, en un moment de clara resistència antisenyorial, que corroborava la tensió social existent. En aquest aspecte, cal pensar que la fugida del senyoriu era una forma de resistència que causava un greu perjudici, donat que els vassalls eren mà d'obra sotmesa al senyor, i que no podien abandonar la baronia sense el seu permís. Es tractava de qui treballava la terra i feia els pagaments de les rendes al Castellví. També s'ha de pensar que hi havia molta competència als senyorius, i que un enduriment i una abusiva aplicació en els drets i servituds, podia generar la recerca de millors condicions en altres terres. En conseqüència, en cas d'absentar-se del senyoriu, que era on tenien la residència, incorrien en delictes.

Amb el desig que tornaren a la baronia i que esborraren la idea de resistència antisenyorial que va suposar l'abandó de les terres del noble en forma de fugida, el senyor Galcerà de Castellví, finalment, va acceptar el perdó de les penes, tant corporals com pecuniàries, en què podien haver incorregut els vassalls. Aquesta decisió va estar presa principalment per «*la intervenció é plegaries dels nobles Don Gaspar de Castellví é Don Francesc de Castellví, Cavallers é germans de aquell, e del magnífich micer Martí Pons, Doncell, Doctor en cascun dret i Advocat de la real Magestat en la Ciutat de València*».²⁷ D'aquesta forma, el senyor va condonar les penes:

[...] de bon grat, perdona als dits sos vassalls, així christians com moros, é cascú de aquells, així los que son presents é acceptants, com los absents, é per aquells lo notari stipulant, é rebent, é per tots aquells é per qualsevol de aquells que sia interes, é remet a aquells totes, é qualsevol penes en los quals aquells, é qualsevol de aquells serien encorreguts per dita causa, l'eixida é anada del dit terme de Carlet é de Benimodol, en així que ara, o en lo esdevenidor, é per ningun temps, per la dita rahó, los puga punir ni castigar, ni en bens ni en persona, ni demanar res dels bens de aquells [...]²⁸

27 Arxiu Municipal de Carlet (AMC), *Fons del comte de Carlet*, CD-1, Lio. 65 núm. 1, 14 i 15 de març 1520. Condonació de penes als vassalls.

28 *Ibidem*.

En aquest context, i a les portes d'esclatar el conflicte agermanat, el Castellví va atorgar l'any 1520, una carta de poblament per a mudèjars i un altra per a cristians que establien un nou orde i relació entre vassalls i senyors, amb noves condicions que regularen les obligacions d'aquests. Aquestes cartes pobles, d'època moderna, i de manera semblant a les medievals, eren documents jurídics locals que tenien un caràcter col·lectiu, les quals recollien els drets i obligacions dels vassalls amb el noble, especificaven el marc jurídic, les condicions de possessió de la terra, el dret d'host i cavalçada, regalies, serveis personals, monopolis, etc. Es tractava d'uns documents singulars, que contemplaven noves condicions i normes que s'ajustaven als nous temps i situació econòmica, i que molt probablement, també van afectar a la convivència de la col·lectivitat.

El sistema feudal, també posà de manifest la desigualtat en el tracte al grup cristià i al grup musulmà, així confirmat en les cartes pobles de 1520. Les cartes de poblament presentaven aspectes diferencials entre les dues comunitats, com poguera ser l'obligació de la residència personal en el senyoriu per als vassalls mudèjars o el pagament d'una sèrie de càrregues de tipus musulmà com l'alfarda, l'alcaida i l'alfatara. En efecte, els capítols que concernien als mudèjars, foren més exigents que els relatius als pobladors cristians. No obstant això, les cartes també presentaven aspectes comuns per a les dues comunitats, com l'aplicació de la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, ostentada pel senyor amb àmplies competències territorials; el dret a vassallatge i a serveis personals; els drets de les regalies; la reserva dels monopolis de forns, molins, almàsseres i carnisseries; o el pagament de rendes emfitèutiques com a contrapartida de l'usdefruit de terres i cases.

Les cartes de poblament foren firmades el 15 de març de 1520. La corresponent als cristians es va firmar a l'església de Carlet, i la dels mudèjars a la mesquita de la moreria de dita vila, davant el notari d'Alzira, Joan Gonzalbo. En l'acte va intervindre com a senyora de la baronia, la noble Violant de Castellví «muller del dit noble señor e de voluntad en presencia de aquell, tenint la dita noble señora lo llibre Missal de la Esglesia en ses mans», amb la compareixença i llicència del seu marit, el senyor Galcerà de Castellví.²⁹

En representació del pobladors cristians de Carlet, van procedir el batle Bernat Hervàs, el justícia Miquel Reig, els jurats Joan Venrrell i Jaume Climent, i una trentena més de cristians, estant presents com a testimonis de l'acte, Alfonso de Ivarra, Alcayt de la baronia, i el mestre Pere Genovés, sastre i habitant de Carlet. En la firma de la carta pobla dels vassalls mudèjars d'ambdós poblacions, actuaren en la seua representació, els jurats

29 AMC, *Fons del comte de Carlet*, CD-1.

de la moreria de la vila de Carlet, Cale Vayo i Calim Natfar, així com els jurats del lloc de Benimòdol, Çahat Tagari i Alí Buluga, estant presents més de 80 mudèjars carletins i altres 60 benimodolins.³⁰ A més d'actuar com a testimonis, mossén Bernabeu Candela i mossén Nofre Reig, preveres i habitants de Carlet, també acreditaren allò exposat en l'acte amb el seu testimoniatge i presència, el batle Bernat Hervàs, el justícia Miquel Reig, i Miquel Alapont de Carlet, Azen Bugueydar com alcadí de València i Cat Tinacar, alamí del lloc de la Taverna de la Vall d'Alfondech.³¹

Les aljames, es van fer responsables que els vassalls mudèjars, compliren els punts acordats en aquesta carta pobla. Algunes de les condicions, drets i servituds que estigueren sotmesos els mudèjars de la baronia de Carlet i Benimòdol, es reflecteixen en la transcripció dels següents capítols:

- Ittem, son tenguts pagar per cascuna heretat que poseheixen en la senyoria al senyor cascun any, huyt sous, nou diners, la mitat a San Juan e l'altra mitat a Nadal; e lo damunt dit dret es anomenat alfarda.
- Ittem, son tenguts de donar al senyor tants jornals com aquell haura menester així ab les besties com sense besties, pera portar tota la sua roba o mobles de cassa e la gent de aquella com muda sa cassa, o en altra manera que vulla trametre roba o moble algu per qualsevol manera que li placia o per trametre lletres, cinch llegues en torn de Carlet.
- Ittem, son tenguts de donar al senyor tanta llenya y carbo com hauran menester pera provisieo de sa cassa, així tenint sa cassa en Carlet con cinch llegues en torn, o una part de cassa, ço es que a vegades es deve que tindra un part de cassa en Carlet e la altra en altra part. A les quals casses son tenguts provehir de llenya y carbo, puix no sien de cinch llegues avant de Carlet, en qualsevol part.
- Ittem, son tenguts de obrar debades, sens fer los provissio alguna, en lo Castell o cassa de senyor, y en tots los forns, molins, carniceries, almaçeres, horts e qualsevulla altres regalies de senyor, en les sobredites regalies son tots agabellats los christians, segons damunt es estat dit en los capitols concernents als dits

30 La relació de vassalls cristians de Carlet que assistiren a l'acte d'atorgament de la carta pobla de 1520 i la dels vassalls mudèjars de Carlet i Benimòdol que assistiren a la carta pobla atorgada per als mudèjars de la baronia, apareixen detallats al text que transcrivim en l'apèndix documental. L'abundant quantitat de noms propis de persona i de cognoms tant dels cristians com dels musulmans que habitaven la baronia, pot ajudar en la confecció d'estudis antroponímics que contribuïsqen a la comprensió del seu significat, origen, evolució, etc.

31 AMC, *Fons del comte de Carlet*, CD-1.

christians. Y son aixi mateix tenguts de portar tota la fusta que lo senyor haura necessaria pera obrar en lo Castell, cassa, molins, forns, horts, almaceres, carniceries e altres regalies de senyor ab ses propies besties, a saber es: lo que ab bestia se posa portar, com l'altra vinga a carrech del senyor portarla; y aixi mateix son tenguts portar tots los altres pertrets pera dites obres y fer tambe les tandes de tallar y esporgar oms y fer cadafals y altres sevituts acostumades, e aço debades.

- Ittem, son tenguts los de Carlet al Masalet donar cascun Nadal trenta y dos parells y mig de gallines y micha gallina, e aço per si e per les casses que es deyen antigament den Pelegri, y mes dos arrobes y mitja de mel y una carga de margallons. E los de Benimodol per la mateixa raho donar onze parells de gallines al senyor cascun Nadal, entes un parell per les casses de Pelegri, e una arroba de mel e una carrega de margallons.
- Ittem, son tenguts los dits moros de tenir en conrreu los blats e fruyts del senyor de qualsevol natura que sien mentres aquells seran o tindran en son graner e cassa e aixi mateix son obligats a les tandes de veremar y natejar lo gerram y botes y trescolar.
- Ittem, les mores que saben rastellar en tota la senyoria son tengudes a rastellar lo lli del senyor a raho de dos sous per arroba e ha acostumat lo senyor donar-los almorsar e a mig jorn dinar e no a sopar.³²

Els vassalls cristians que vivien a Carlet també es van comprometre a complir amb les prestacions i obligacions acordades als «*capítols conçernents als christians*» de la carta pobla de 1520, alguns dels quals tot seguit s'exposen (Benítez, 1986: 202–207):

- Primerament son poblats los christians a mig lloisme, cens, fadiga y ab tot altre dret emphiteotich. Ha lo senyor sobre dits christians host y cavalcada, morabatí e terç delme, jurisdicció civil y criminal y aquesta jurisdicció ha lo senyor en tots los seus vassalls cristians y encara que delinqueixen ab estranys segon mes llargament consta ab un privilegi.
- Ittem, han de pagar de cens per les casses vint diners, pero ay algunes casses que son mig partides, que paguen la mitat del cens, que son deu diners e de

32 BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael (1986): «Cartas pueblas del condado de Carlet y los conflictos sobre su aplicación», *Saitabi: Revista de la Facultad de Geografía i Història de la Universitat de València*, XXXVI, pp. 202–207.

altres que son franques per cartes que tenen del senyor de Carlet. Açò se entén dels horts com de les casses, però han de mostrar les cartes.

- Ittem, son agabellats a molins, horns, carniceries, almaceres y altres regalies de senyor, de tal manera que lo contrafara, ço es que moldra en algu moli que no serà del dit senyor de Carlet tenint aygua lo moli del senyor suficient pera moldre, lo dit vasall del dit senyor, per cascuna vegada que anirà a moldre fora lo moli del dit senyor, pague vint y cinch lliures de pena, de les quals lo moliner ne haja lo terç y les dues parts sien aplicades als cofrens del dit senyor; però si per cas dit moli o molins de senyor no tinguessen aygua pera moldre los dits vassalls pugen pagant micha moltura al senyor eixir a moldre de fora. En la mateixa pena de vint y cinch lliures es encorregut lo vasall per cascuna vegada que eixira fora la senyoria a fer oli en altra almagera; e qui eixira a coure en altre forn que de la senyoria o comprara carn en altra carnisseria que de la senyoria es caygut en pena de seixanta sous per cascuna vegada que lo tal fara, y així mateix se entén del vassalls que no seran agabellats en les regalies del senyor.
- Ittem, fan de present al senyor cascun Nadal quinse parells de gallines.
- Ittem, son tenguts de obrar debades en lo castell o cassa de senyor e així mateix en forns, hostal, carnisseries, almaseres, horts e en totes altres regalies de senyor y fer tambe les tandes de tallar y esporgar oms, fer cadafals e altres servituds acostumades.

Així i tot, sobre tindre nou acord amb els seus vassalls, sembla que no foren temps plaents per al senyor de la baronia. Els més de vint anys que va estar Galcerà de Castellví al front del senyoriu, no foren precisament anys fàcils, ni per a ell, ni per a la resta de nobles, els quals van viure una difícil època coincident amb el moviment social que va espentar la Germania i que va convulsionar les poblacions valencianes, junt al posterior temps de repressions. A més de les tensions familiars, Galcerà també es va caracteritzar per ser un noble conflictiu i amb comportaments violents, que va estar reclamat en ocasions per la justícia. El Castellví, també va mantindre disputes judicials sobre la jurisdicció en les seues possessions, com la que va sostindre en un contenciós amb la vila d'Alzira iniciat el 18 de maig de 1543 en la Reial Audiència:

[...] per quant los senyors que per temps son estats, y huy es de la Baronia de Carlet y lloch de Benimodol, de temps immemorial a esta part son estats i estan en pacífica possessio de exercir en dita vila, llochs, terme y territori de aquells,

tota jurisdicció civil y criminal, mer y mixt imperi, us y exercici de aquells entre tots los vassalls, axí¹ christians nous com vells, y qualsevol estranys ibidem delinquets, en virtut de Privilegis antiquissims, & aliàs; y en senyal de dita suprema jurisdicció, mer y mixt imperi de dit temps immemorial, estan erigides forques ab tres pilars de argamassa, en lo terme de dita Baronia de Carlet, junt al camí Real, en un lloch molt patent y publich. Per la qual raho havent volgut lo Syndich de la vila de Alzira inquietar a Don Garceran de Castellví aui de Don Jordi de Castellví, que huy es senyor de dita Baronia, en la dita possessio, posa en la Real Audiencia una ferma de dret, a dihuyt del mes de Maig del Any Mil cinchcents quaranta tres [...]³³

A més de les qüestions judicials que a nivell local es plantejaven, la proliferació del bandolerisme, fou un altre element d'intranquil·litat que es generalitzà bastant correntment a mitjans i finals del segle XVI. En el Regne de València, se'n van distingir dos tipus d'aquesta activitat criminal: un bandolerisme popular i morisc que es va expandir per diverses comarques, afavorit per un pobresa general, fam i misèria entre les classes més desfavorides, i un bandolerisme aristocràtic, que es va perpetrar en diferents sectors de la noblesa valenciana, per tal de resoldre de forma violenta les seues diferències, i poder així, mantenir els àmbits de poder d'aquestes grans famílies. En concret, el noble comptava amb la cooperació de colles privades que funcionaven com a bandes armades, i que estaven constituïdes per delinqüents, criats i vassalls, preferentment moriscos. Amb aquesta conjuntura, les bandositats nobiliàries connectaren amb les rivalitats locals i els odis familiars, cosa que provocà que tota la Ribera de Xúquer se sumira en un clima d'angoixa i por. Ambdós tipus de bandolerisme van tindre a la baronia de Carlet, com un dels reductes més forts.

A partir de la Germania, la baronia va veure reforçat el poder dels Castellví i es va prestar atenció al problema dels moriscos, d'igual manera que la resta del territori valencià. Pel que respecta a la continuïtat de l'heretatge, el vinculador Galcerà, deixà com a cap de línia successòria el seu fill primogènit Francesc de Castellví i descendents barons. Més endavant, en el començament del sis-cents i, després de més de dos centúries de titularitat al senyoriu, el 3 de maig de 1604 el rei Felip III, va concedir, en la ciutat de Valladolid, a Jordi de Castellví i López de Mendoza, el títol de comte, i per tant, va ser el primer del llinatge en convertir-se en comte de Carlet, senyor de Tous, Terrabona, Benimòdol i Massalet. El títol, li fou concedit atenent als serveis que havien prestat els seus avantpassats i ell pròpiament

33 *Els furs de València, IV, any 1607*, Cap. CXLV, València.

en temps de Felip II, en els setges de Malta i de la Goleta a Tunis, i per la repressió de l'alçament dels moriscos a Granada, i es va estendre als seus fills i descendents:

Hem considerat convenient enaltir la vila de Carlet, que ell, segons diu, té i posseeix amb justos títols, amb la dignitat i prerrogativa de comtat. Així doncs, [...] distingim i ornem la susdita vila de Carlet amb el títol de comtat, i a l'avandit en Jordi de Castellví el nomenem, designem i intitulem comte de la mateixa vila, com també els seus hereus d'aquesta i successors en ordre successiu, [...] Així doncs, és la nostra voluntat que a partir d'ara i per sempre en els temps futurs el propdit en Jordi de Castellví i els seus fills i hereus descendents de legítim matrimoni, o també els seus hereus i futurs successors en dit comtat, puguem i tinguen la facultat de ser nomenats, intitulats i dits comtes de Carlet.³⁴

En els inicis del segle XVII, Jordi de Castellví també va haver d'afrontar les reivindicacions dels vassalls, que elevaren als tribunals la protesta contra el comte. La primera demanda va estar promoguda pels moriscos de Carlet i Benimòdol, que van tindre al jurista Tomàs Cerdán de Tallada com a defensor dels vassalls, el qual va redactar i publicar un discurs que recollia els motius del plet:

Allegaciones en Derecho en la causa de los agravios y cosas que pretenden los vasallos de condado de Carlet y lugar de Benimodol contra el muy illustre don Jorge de Castellví y Juan, conde de Carlet y señor de la baronía de Tous y Terabona, particularmente sobre el servicio que pretende por turno, que en este Reyno se llama el servicio de la tanda, en los dichos sus vasallos, y quererles obligar y forçar a que vayan a moler a sus molinos, y en las demás cosas a sus regalías, hazer azeite y a las demás respective.³⁵

Aquestes reivindicacions formulades pels moriscos de la baronia, probablement es convertiren en unes de les últimes protestes que dugueren a terme contra l'estament nobiliari, ja que tenien a les portes el decret de l'expulsió de 1609.

34 AMC, *Fons del comte de Carlet*, CD-2.

35 Biblioteca Universitària de València, *Varia*, 279 (24), fol. 1. Citat per Teresa CANET, en «Refundar el estado. Corolarios del extrañamiento morisco en el pensamiento jurídico-político coetáneos» (en premsa). En BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael (2015): «Conflictos y lucha antifeudal», en ALBA PAGÁN, Ester (dir.): *Carlet: Historia, Geografía, Arte y Patrimonio...* *Op. cit.*, p. 241.

Així mateix, als principis del segle XVII, es van produir una sèrie de tensions per tot arreu del territori valencià, pel qual, es va iniciar un període de crisi, que va tindre en la deportació dels moriscos, el fet més transcendental per a la majoria de pobles, entre els quals cal incloure Benimòdol, que va quedar despoblat. L'èxode morisc va determinar que moltes poblacions abandonades s'hagueren de repoblar —com va estar el cas de Benimòdol— i en conseqüència, que es duguera a terme un nou procés repoblador. El buit poblacional de molts indrets, es va suplir amb un segon procés repoblador, que en la majoria de casos fou lent i intermitent, fent-se principalment amb gent del propi Regne de València, encara que també arribaren repobladors catalans, mallorquins, aragonesos, navarresos i castellans.

Per a regular molts dels aspectes organitzatius de la vida col·lectiva dels nous pobladors cristians, es concretaren les condicions del seu establiment, a través de noves cartes pobles, que prou a sovint no es diferenciaven molt de les anteriors. Davant la necessitat d'adaptar-se a la nova realitat econòmica i poder regular les condicions de vida dels nous habitants de Carlet i Benimòdol, s'establí un nova carta de poblament. Aquest contracte col·lectiu fou signat el 12 de setembre de 1610 al castell de Carlet pel comte Jordi de Castellví, d'una banda, i per Pere Alberola, justícia elegit pel mateix comte, de l'altra banda, davant l'escrivà Jerònim Bayarri i els nous pobladors.